

Функціонування складнопідрядних речень відповідності в текстах релігійного стилю

М. В. Голтвеницька

Харківська державна академія дизайну і мистецтв
Corresponding author. E-mail: margarita_info@ukr.net

Paper received 28.10.18; Accepted for publication 05.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-183VI54-06>

Анотація. Автор пропонованої статті розглядає питання представленості складнопідрядних речень із семантико-синтаксичними відношеннями відповідності у різножанрових творах релігійного стилю і доходить висновку, що в аналізованих творах поширені «особистісні» (семантичне ядро «людина – людина») досліджувані синтаксичні одиниці елементарної будови, які втілюють комунікативно-інтенційний зміст констатива й реалізуються в монологічному чи змодельованому діалогічному мовленні здебільшого в репродуктивному, інформативному й генеративному комунікативних регістрах.

Ключові слова: складнопідрядні речення відповідності, елементарна будова, комунікативно-інтенційний зміст, монологічне мовлення, діалогічне мовлення, комунікативний регістр.

Вступ. Як відомо, основне функційне призначення релігійного стилю – збереження й продовження культових ритуалів, об'єднання віруючих одним почуттям віри в Бога. Проповідуючи слово Боже, священики прагнуть впливати на свідомість вірян і підтримувати їхню віру в існування одвічних непорушних істин або переконати тих, хто вагається, що кожна людина має керуватися ними повсякчас. І одним із мовних засобів, яким послуговуються для досягнення основної мети священнослужителі, є складнопідрядні речення із відношенням відповідності на зразок: *Чим більше душа визнає себе негідною ласк, тим більше Бог збагачує її ними* [12]; [*«Мати право» – це мирська логіка.*] *Чим більше в людині мирського, тим більше «прав» вона має. Чим більше в ній духовного, тим меншими вона володіє правами* [3].

Стислий огляд публікацій із теми. Складнопідрядні речення наведеного зразка в сучасній науковій літературі кваліфікують по-різному: як складнопідрядні способу дії [9, с. 542], речення міри і ступеня [11, с. 222; 8, с. 271], речення співвідносної міри і ступеня [10, с. 222], речення з підрядними міри / ступеня зіставлювальні [23, с. 285], речення із відношенням зіставлення між головною і підрядною частиною [21, с. 121; 6, с. 53; 16, с. 591; 18, с. 164; 22, с. 327], речення з підрядним відповідності [17, с. 755; 7, с. 329; 20, с. 222]. Зважаючи на чітко виражені семантичні відношення відповідності в аналізованих реченнях, уважаємо за доцільне розглядати їх як складнопідрядні речення із семантико-синтаксичними відношеннями відповідності. Зважаючи на те, що питання представленості складнопідрядних речень відповідності в текстах релігійного стилю українські лінгвісти не розглядали, вбачаємо такий аналіз актуальним і виправданим на сучасному етапі розвитку вітчизняного мовознавства.

Мета статті – з'ясувати особливості реалізації складнопідрядних речень із відношенням відповідності в текстах релігійного стилю як одиниці мови (структурно-граматична, семантико-синтаксична і смислова організація) і як одиниці мовлення (втілення в прагматичних типах, які реалізуються в тих чи тих комунікативних регістрах).

Матеріал для дослідження був дібраний з релігійних творів Блаженної пам'яті старця Паїсія Святогор-

ця [1 – 5], А. М. Лігуорі [12] (у перекладі), М. Мариновича [13], Л. Силенка [15], Й. Схрейверс [19] (у перекладі).

У роботі були застосовані такі **методи дослідження:** описовий (узагальнення спостережень над зібраним матеріалом), конструктивний (моделювання ситуації вживання аналізованих синтаксичних конструкцій), прагматичний (виявлення закономірностей функціонування складнопідрядних речень із відношенням відповідності як мовного знака в комунікативній діяльності), кількісного підрахунку (виявлення відсоткової частки реалізації того чи того вияву досліджуваних синтаксичних одиниць).

Результати та їх обговорення. Спостереження над фактичним матеріалом засвідчили, що складнопідрядні речення із семантико-синтаксичними відношеннями відповідності вживається в різножанрових текстах релігійного стилю. Зокрема, у повчаннях: *І це одного хоче Всевишній. Хай нам буде відомо, що не слухає він моління прохачів Своїх за мірою їхніх заслуг, тільки за властивою міццю Божої обітниці. Чим більша безодня нашого нещастя, тим жвавіше і щедріше Господь Бог дає нам підмогу, як тільки почує наш крик, що взиває про порятунок* [19], у посланнях: *Звичайно, є малодушні люди, які, незважаючи на заохочення сповідника частіше приймати св. Причастя, відмовляються від цієї можливості і так говорять: «Але чи я цього гідна?» А чи не знаєш, сестро, що чим рідше приймаєш святе Причастя, тим більше стаєш негідною? Тому що без неї слабнуть твої сили і допускаєшся ще більше помилок* [12], у проповідях: *Часто попервах ми не помічаємо особливої шкоди, живемо безтурботно, обманюючись першими відчуттями, та настає час, і з неволимим суровістю доводиться розплачуватися за порушення цих законів, і чим довше і систематичніше ми порушуємо їх, тим важче боротися з їх неминучими і фатальними наслідками, і після безсилля і неможливості передчасна смерть тіла засвідчує торжество перемоги фізичних законів, які немов мстяться за те, що їх порушують* [14], у словах: *Чим більшим духовним діянням займається хлопець в юнацькі роки,² тим легше йому потім¹ – яке б життя він не обрав³* [4].

Результати аналізу переконують, що як одиниця мови за ознаками структурно-граматичної організації

складнопідрядні речення з відношенням відповідності, використані в текстах релігійного стилю, представлені зразками елементарної (*І чим більше Римляни зневажали Христа, тим активніше християнські громади згуртувалися* [15]; *Чим більшого значення ти будеш надавати снам, тим частіше буде приходити ворог і тебе спокушати* [3]) і неелементарної (*Чим більше марнославства,³ тим більшою є внутрішня порожнеча,¹ і тим більші страждання²* [1]) будови. Складнопідрядні речення відповідності неелементарної будови в текстах релігійного стилю функціують у трьох варіантах:

а) при одному головному складнику є два підрядні: *Чим рідше людина буває у храмі Божому,² чим рідше сповідується,³ тим більше вона переконана у своїй непогрішимості¹* [2];

б) один підрядний компонент підпорядковується кільком головним: *Чим більшими ти бачиш свої гріхи,³ тим більше усвідомлення гріховності ти будеш здобувати¹ й тим більше процвітатимеш²* [3];

в) у реченні наявні два підрядні компоненти і два головні: *Чим більше добра творить людина,² тим більше вона тішиться,¹ чим більше робить зла,⁴ тим сильніше страждає її душа³* [1].

Процентний показник наявності досліджуваних речень двокомпонентного складу становить 51,74 % від загальної кількості, а неелементарної будови – 8,7 %. Як бачимо, таких синтаксичних утворень значно менше, ніж тих, що мають елементарну структуру.

Окрім складнопідрядних речень зі значенням відповідності, що функціують як окремі синтаксичні одиниці, у релігійних текстах активно вживаються багатокомпонентні конструкції, до складу яких входять відношення відповідності: *Чим сильніша пиха,² тим вища духовна температура,¹ що впливає і на тіло, викликаючи і в ньому жар,³ тому що тіло й душа взаємозалежні⁴* [5]; *Чим більше мучиться людина від хвороби,² тим більш чистою і більш святою стає¹ – аби тільки вона терпіла і приймала хворобу з радістю³* [4]; *А чим більше ми будемо збільшувати свою [духовну] ношу, беручи на себе чужі гріхи,² тим більше буде полегшувати важкість нашого тягаря Благий Бог¹ – і ми станемо переживати божественну втіху³* [3]; *Я вчу:¹ чим благородніша віра,³ тим більш вона толерантна²* [15]. Багатокомпонентні конструкції, що містять відношення відповідності, у текстах релігійного стилю вживаються активно і становлять 39,56 % від загальної кількості використаних в аналізованих релігійних творах.

Результати розгляду складнопідрядних речень зі значенням відповідності з позиції їхньої семантико-синтаксичної організації дали можливість говорити про те, що відношення у досліджуваних синтаксичних утвореннях розгортаються таким чином:

а) в одному часовому вимірі: 1) за участю одного суб'єкта: *Якщо ти плекаєш чесноти, то тобі заплачуть Христос.* [1] *І чим більше працюєш для Христа, тим світлішим і радіснішим стаєш* [1] – теперішній час; *І чим в людини була благородніша поведінка, тим вона вважалася більш віруючою* [15] – минулий час; *І чим більше вона [людина] буде приймати хибних помислів, тим більшому диявольському сум'яттю піддасться* [3] – майбутній час; 2) за участю різних

суб'єктів: *Чим більше людина забуває себе, тим більше пам'ятає про неї Бог* [2] – теперішній час; *[Варвари-воїни, бажаючи догодити своїм начальникам, розрубували дітей на дрібні шматочки.] І чим більших мук зазнавали ці діти, тим більшого болю зазнавав Бог* [4] – минулий час; *І чим швидше християнин піде на сповідь, тим краще для нього самого і не тільки у загробному, але й у цьому земному житті* [2] – майбутній час;

б) в різних часових інстанціях: за участю одного суб'єкта: *Чим більшу повагу до батьків, учителів, взагалі до старших мають діти, тим більшу божественну Благодать вони отримують* [1] – теперішній + майбутній;

в) поза часовою локалізацією: 1) за участю одного суб'єкта: *Чим більш Віра толерантна, тим більш вона благородна* [15]; *Чим далі людина відходить від Бога, тим їй сутужніше* [1]; 2) за участю різних суб'єктів: *Чим вартісніша в народі його рідна релігія (рідна духовність), тим вартісніший народ* [15]; *[Потім ти посієш уже більше любові й ще більше збереш, так поступово твоя комора заповниться любов'ю, так що тобі вже нікуди буде її складати, адже] чим більше любові сієш, тим більше її виростає* [5].

Це засвідчує широкі можливості реалізації складнопідрядних речень відповідності у текстах релігійного стилю з огляду на суб'єктні сфери й часові інстанції їх розгортання.

Аналіз смислового наповнення головної і підрядної частин складнопідрядних речень відповідності в їх єдності засвідчує, що в релігійних творах вживаються досліджувані синтаксичні одиниці, утворені за такими смисловими моделями:

а) головний і підрядний компоненти містять інформацію про взаємозумовлені і взаємопов'язані дії (вчинки) чи стани людини: *Чим більше ми заглиблюємося в самопізнання, тим нижчими ми себе бачимо* [3];

б) в обох предикативних частинах відтворені обставини реального світу або події, що в ньому відбуваються: *Чим більша амплітуда западання Церкви в ту чи іншу крайність, тим більше це свідчить про незбалансованість релігійних процесів у суспільстві* [13];

в) зміст головного складника стосується стану чи вчинків людини, а в підрядному характеризуються обставини об'єктивної реальності, що обумовили їх виникнення: *Чим більше минає років, тим більше духовно зрілою повинна ставати людина* [3];

г) головний компонент несе відомості про явища реальної дійсності, а підрядний містить інформацію про стан особи: *Бо з чим більшою силою людина намагається викоринити із себе пристрасть і насадити в собі чесноти, тим більше ворогів збирається навколо коріння цієї пристрасті* [3].

У текстах релігійного стилю найбільш активно використовуються ті складнопідрядні речення відповідності, основу яких складає семантичне ядро «людина – людина» (а) – 61,2 %, майже рівномірно представлені конструкції, де йдеться про реалії навколишнього світу («світ – світ» (б)) і поведінку чи стан людини в ньому («світ – людина» (в)) – 16,55 і 15,3 % відповідно, і найменше тих одиниць, що утворюються за сми-

словою формулою «людина – світ» (г) – 7 %. Така перевага «особистісних» речень пояснюється головним завданням різножанрових релігійних текстів: духовне виховання людини.

Окрім того, розглядувані синтаксичні утворення в релігійних текстах активно функціують як прагматична одиниця, що передає комунікативно-інтенційний зміст констатива. Підтвердженням цього є приклади усіх описаних варіантів реалізації складнопідрядних речень відповідності: *Чим більше хтось дізнається, тим більше він несе відповідальність* [2]; *Але в наш час, чим більше в людях стає мирської ввічливості, тим менше залишається в них простоти, тим менше зустрічається справжньої радості й природних посмішок* [5]; *У такий же спосіб, чим більше страждає й засмучується людина за свою гріховність чи за свою невдячність Богові, любочесно плачучи через те, що своїми гріхами вона засмутила Бога – Свого Отця, тим більшим божественним радуванням відплачує їй Бог і тим більше тішить її внутрішньо* [3].

Такий прагматичний тип висловлювання, переданий за допомогою складнопідрядних речень відповідності, у текстах релігійного стилю використовується в різних комунікативних типах мовлення, зокрема в монологах і діалогах.

У монологічному мовленні засвідчені приклади реалізації складнопідрядних речень відповідності в таких регістрах:

– репродуктивному: *У міру того, як від XVII ст. й надалі із західнохристиянського світу розвивалася постхристиянська західна цивілізація, Церква, слухно боячись поширення доктрини відокремлення її від держави й повороту до неопоганства, хибно ототожнювала віру з соціальною системою, [що відходила в небуття]* [13];

– інформативному: *Бачиш, віра, чим більше її гнітять, тим вона сильніша. Вона — як пружина: чим сильніше її стискають, тим сильніше вистрілює, коли розтискається* [5];

– генеративному: *[Шлях до примирення лежить через діалог:] і чим більш непримиренним є суперник, тим більше він потребує уваги й зусиль для залучення його до діалогу* [13]; *Чим більше людина нарікає, тим більше вона себе руйнує* [4].

У діалогічному релігійному мовленні, яке відтворюється як уявна розмова священика зі святим. Ситу-

ація діалогічного мовлення відтворюється за рахунок вживання дієслів на позначення мовленнєвої діяльності *говорить, відповідає, заохочує* й використання конструкцій з прямою мовою, як-от у посланні св. Альфонса Марії де Ліґорі «Як любити Ісуса Христа»: *Тому, хто говорить: «Саме тому не приймаю святе Причастя, бо бачу, як я холодний до Божої любові...», Герсон відповідає: «Тому, що відчуваєш холод, хочеш віддалитися від вогню?» Ти повинен зробити навпаки: «Якщо бажаєш любити Ісуса, чим ти більше холодний, тим ближче повинен приступити до Євхаристії»* [12], засвідчується використання складнопідрядних речень відповідності у волюнтивному регістрі.

У змодельованих діалогах, які застосовуються як літературний прийом у деяких жанрах релігійної літератури, виявлено вживання аналізованих синтаксичних одиниць у реактивному регістрі, як у слові Блаженної пам'яті старця Паїсія Святогорця «Про те, що треба зробити своє життя простішим, щоб позбутися душевної тривоги»:

– *Геронде, а до якої міри можна прикрашати храм?*

– *У наш час чим все простіше – навіть у храмі – тим більше користі, [тому що живемо ми зараз не у Візантії]* [1].

Складнопідрядне речення відповідності вжите у репліці-відповіді, що відтворює реакцію питання співрозмовника.

Отже, аналіз опрацьованого матеріалу засвідчує, що у творах релігійного стилю, що належать до жанру слова, проповіді, повчання, послання, поширені такі різновиди складнопідрядних речень відповідності: а) за смисловим наповненням обох складників найбільш активно репрезентовані «особистісні» (семантичне ядро «людина – людина») конструкції; б) за функціонуванням у різних структурних варіантах – кількісно переважають речення елементарної будови. Описані складні синтаксичні конструкції відповідності передають комунікативно-інтенційний зміст констатива й реалізуються в монологічному чи змодельованому діалогічному мовленні здебільшого в репродуктивному, інформативному й генеративному комунікативних регістрах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова. Т. I. З болем та любов'ю про сучасну людину: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://www.TrueChristianity>.
2. Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова. Т. II. Духовне пробудження: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua>.
3. Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова. Т. III. Духовна боротьба: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua>.
4. Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова. Т. IV. Сімейне щастя: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://www.TrueChristianity>.
5. Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова. Т. V. Пристрасті і чесноти: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://www.TrueChristianity>.
6. Валгина Н. С. Сложноподчиненное предложение в современном русском языке. Москва: МПИ, 1971. 83 с.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
8. Дудик П. С., Прокопчук, Л. В. Синтаксис української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
9. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова. Київ: Вид-во Київського університету, 1960. 592 с.
10. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ: Либідь, 1995. 312 с.
11. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Київ: Радянська школа, 1965. 282 с.
12. Ліґорі А. М. Як любити Ісуса Христа: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://blagoslovennya.org>.
13. Маринович М. Українська ідея і християнство, або Коли гарцюють кольорові коні апокаліпсису: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua>.

14. Проповіді Патріарха Філарета Про відповідальність перед Богом за отримані від Нього таланти: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://parafiya.io.ua>.
15. Силенко Л. Святе вчення: [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua>.
16. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
17. Современный русский язык / Под. ред. В. А. Белошапковой. Москва: Высшая школа, 1989. 800 с.
18. Сучасна українська мова. Синтаксис / За ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь, 1994. 256 с.
19. Схрейверс Й. Божественный Приятель [Е. ресурс]. Режим доступу: <http://blagoslovennya.org>.
20. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ: ВД Бурого, 2012. 368 с.
21. Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові. Чернівці, ЧДУ, 1959. 134 с.
22. Шелякин М. А. Справочник по русской грамматике. Москва: Русский язык, 2000. 355 с.
23. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

REFERENCES

1. Saint Paisios of Mount Athos. Spiritual Counsels. Vol. 1. With Pain and Love for Contemporary Man: [E. source]. Access: <http://www.TrueChristianity>.
2. Saint Paisios of Mount Athos. Spiritual Counsels. Vol. 2. Spiritual Awakening: [E. source]. Access: <http://chtyvo.org.ua>.
3. Saint Paisios of Mount Athos. Spiritual Counsels. Vol. 3. Spiritual Struggle: [E. source]. Access: <http://chtyvo.org.ua>.
4. Saint Paisios of Mount Athos. Spiritual Counsels. Vol. 4. Family Life: [E. source]. Access: <http://www.TrueChristianity>.
5. Saint Paisios of Mount Athos. Spiritual Counsels. Vol. 5. Passions and Virtues: [E. source]. Access: <http://www.TrueChristianity>.
6. Valgina N. S. Complex sentence in Contemporary Russian Language. Moscow: MPI, 1971. 83 p.
7. Vykhovanets I. R. Grammar of the Ukrainian Language. Syntax. Kyiv: Lybid', 1993. 368 p.
8. Dudyk P. S., Prokopchuk L. V. Syntax of the Ukrainian Language. Kyiv: VC "Akademia", 2010. 384 p.
9. Ivchenko M. P. Contemporary Ukrainian Literary Language. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, 1960. 592 p.
10. Karanska M. U. Syntax of Contemporary Ukrainian Literary Language. Kyiv: Lybid', 1995. 312 p.
11. Kulyk B. M. The Course of Contemporary Ukrainian Literary Language. Syntax. Kyiv: Radianska shkola, 1965. 282 p.
12. Saint Alphonsus Liguori. The True Spouse of Jesus Christ: [E. source]. Access: <http://blagoslovennya.org>.
13. Marynovych M. Ukrainian Idea and Christianity, or When the colourful horses of the apocalypse prance: [E. source]. Access: <http://chtyvo.org.ua>.
14. Sermons of Patriarch Filaret About Responsibility to God for the Talents Obtained from Him: [E. source]. Access: <http://parafiya.io.ua>.
15. Sylenko L. Holy doctrine: [E. source]. Access: <http://chtyvo.org.ua>.
16. Slynko I. I. Syntax of Contemporary Ukrainian Language: Problematic Issues / I. I. Slyn'ko, N. V. Huivaniuk, M. F. Kobylanska. Kyiv: Vyshcha shkola, 1994. 670 p.
17. Contemporary Russian Language / Ed. V. A. Byeloshapkova. Moscow: Vysshaya shkola, 1989. 800 p.
18. Contemporary Ukrainian Language. Syntax / Ed. O. D. Ponomariv. Kyiv: Lybid', 1994. 256 p.
19. Schrijvers J. Divine Friend [E. source]. Access: <http://blagoslovennya.org>.
20. Khrystianinova R. O. Complex sentences in Contemporary Ukrainian Literary Language. Kyiv: VD Buraho, 2012. 368 p.
21. Cherednychenko I. H. Complex sentences in Contemporary Ukrainian Language. Chernivtsi, ChDU, 1959. 134 p.
22. Sheliakin M. A. Handbook on Russian Grammar. Moscow: Russkiy yazyk, 2000. 355 p.
23. Shulzhuk K. F. Syntax of the Ukrainian Language. Kyiv: VC "Akademia", 2010. 408 p.

Functioning of complex sentences with a compliance meaning in the texts of religious style

M. V. Goltvenytska

Abstract. The paper deals with the representation of complex sentences with semantic-syntactic relations of compliance in multi-genre works of religious style. The author concludes that the analyzed works represent "personal" syntactical units of elementary structure (with a semantic core "person – person"). They embody communicative-intentional content of the constative and are realized in a monologue or modeled dialogical speech, mostly in the reproductive, informative and generative communicative registers.

Keywords: complex sentence with a compliance meaning, elementary structure, communicative-intentional content, monologue speech, dialogical speech, communicative register.